

Vergaderjaar 2007–2008

31 046

Wijziging van de Embryowet in verband met het schrappen van de termijn waarbinnen een voordracht moet worden gedaan voor een koninklijk besluit op grond waarvan artikel 24, onderdeel a, vervalt

A

VOORLOPIG VERSLAG VAN DE VASTE COMMISSIE VOOR VOLKS-GEZONDHEID, WELZIJN EN SPORT/JEUGD EN GEZIN¹

Vastgesteld 15 november 2007

Het voorbereidend onderzoek heeft de commissie aanleiding gegeven tot het maken van de volgende opmerkingen en het stellen van de volgende vragen.

I. INLEIDING

De leden van de **CDA**-fractie hebben met gemengde gevoelens kennisgenomen van het wetsvoorstel. De opvattingen in CDA-kring over onderzoek met behulp van rest-embryo's, alsmede onderzoek met behulp van daartoe tot stand gebrachte embryo's zijn sinds de parlementaire behandeling van de Embryowet niet gewijzigd. Op grond daarvan betreuren deze leden dan ook, dat de wijziging van de wet nog steeds de mogelijkheid openlaat dat bij Koninklijk Besluit het verbod wordt opgeheven. Zij kunnen zich niet aan de indruk onttrekken, dat zulks samenhangt met de implicaties van het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens en de Biogeneeskunde (VRMB). Hierover is namens de toenmalige CDA-fractie het standpunt ingenomen, dat de in de oorspronkelijk wet gekozen constructie enkel tot doel had een beroep op artikel 36 VRMB mogelijk te maken, hetgeen de CDA-fractie in strijd achtte met artikel 19 onder c van het Weens Verdrag inzake het Verdragenrecht. Dit aspect heeft destijds geen aandacht gehad van de Raad van State. Is het kabinet bereid de Raad hieromtrent alsnog advies te vragen?

Destijds was voorts sprake van een aanvullend protocol bij het VRMB inzake de bescherming van de embryo en foetus. Kan het kabinet meedelen in welk stadium dit protocol zich bevindt en wat de implicaties zijn voor het onderhavige onderwerp?

Het coalitieakkoord voorziet in een krachtige stimulans van het onderzoek met behulp van adulte stamcellen. Kan het kabinet meedelen waaruit die krachtige stimulans bestaat? Kan het kabinet eveneens meedelen of dit onderzoek gepaard gaat met interuniversitaire en internationale samenwerking en zo ja, op welke wijze (welke universiteiten zijn erbij betrokken; welke ondernemingen; hoe zien de onderzoeksprogramma's eruit; welke

¹ Samenstelling: Werner (CDA), Van den Berg (SGP), Dupuis (VVD), vice-voorzitter, Rosenthal (VVD), Swenker (VVD), Tan (PvdA), Van de Beeten (CDA), Slagter-Roukema (SP), voorzitter, Linthorst (PvdA), Biermans (VVD), Putters (PvdA), Leijnse (PvdA), Engels (D66), Thissen (GL), Goyert (CDA), Peters (SP), Quik-Schuijt (SP), Klein Breteler (CDA), Huijbregts-Schiedon (VVD), Laurier (GL), Ten Horn (SP), Meurs (PvdA), Leunissen (CDA), De Vries-Leggedoor (CDA), Koffeman (PvdD), Kuiper (CU), Lagerwerf-Vergunst (CU), De Boer (CU), Yildirim (Fractie-Yildirim).

financiële middelen zijn er op meerjarenbasis voor beschikbaar; welk aandeel levert de Nederlandse regering en welk aandeel Nederlandse instituten en ondernemingen)?

De leden van de **VVD**-fractie constateren dat dit wetsvoorstel in de Tweede Kamer uitvoerig is besproken, en uiteindelijk door een relatief grote meerderheid is aanvaard. Bij de behandeling in de Eerste Kamer is het zaak nu nog eens op enige afstand te bezien of inzake dit wetsvoorstel nog andere argumenten naar voren gebracht kunnen worden, en ook hoe de impact van dit wetsvoorstel zal zijn op de omgang met het (pre)embryo in het kader van wetenschappelijk onderzoek. Daarbij zijn er volgens de leden van de VVD-fractie twee verschillende zaken aan de orde.

De eerste kwestie betreft de technische mogelijkheid en de noodzaak van het kweken van embryo's, anders gezegd de opportuniteit van een eventuele verlenging c.q. opheffing van het moratorium waarover dit wetsvoorstel gaat. De tweede kwestie betreft de principiële vraag naar de morele aanvaardbaarheid van het kweken van embryo's uitsluitend met oog op een instrumenteel gebruik ervan. Over beide zaken willen de leden van de VVD-fractie de staatssecretaris c.q. minister graag nog een aantal vragen voorleggen.

Een ander punt van aandacht bij een debat over dit wetsvoorstel is volgens de leden van de VVD-fractie de vraag welke soort geneeskunde wij in onze samenleving wensen, en dus welk soort wetenschappelijk onderzoek wij willen bevorderen. Wat heeft prioriteit en wat niet? Hoeveel levens zullen ooit, wellicht, in een verre toekomst kunnen worden gered door middel van het kweken van embryo's? Is dit werkelijk een belangrijke zaak? Het is denkbaar, dat het principe van respect voor mensen, in dit geval ernstig zieke mensen, in de weegschaal kan komen te liggen met het respect voor potentieel menselijk leven, maar zeker is het voor alsnog niet, omdat er nauwelijks of geen zicht is op therapeutische successen als gevolg van embryo-onderzoek. Gaarne vernemen de leden van de VVD-fractie de visie van het kabinet op dit punt, en zij wachten met belangstelling de antwoorden af.

De leden van de fractie van de **PvdA** hebben kennisgenomen van het onderhavige wijzigingsvoorstel waarin het moratorium op het speciaal tot stand brengen van embryo's en deze te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek en andere doeleinden dan het bewerkstelligen van een zwangerschap, gehandhaafd blijft. Met het huidige wijzigingsvoorstel blijft – zo hebben zij begrepen – de mogelijkheid wel bestaan om het moratorium op een later tijdstip op te heffen. Dit is dan niet langer aan een termijn gebonden.

Bij de wet die in 2002 in werking is getreden, is een moratorium van 5 jaar ingesteld. De verwachtingen inzake embryonaal stamcelonderzoek waren toen hooggespannen en de idee was dat er op afzienbare tijd meer inzicht zou zijn op de mogelijkheden ervan. Bij de toelichting van de staatssecretaris van VWS naar aanleiding van vragen in de Tweede Kamer, stelt zij dat de wetenschappelijke verwachtingen naar beneden moeten worden bijgesteld. De techniek waarop in 2002 de hoop was gevestigd, is minder ver dan verwacht. Bovendien, zo stelt het kabinet, biedt de wet nu al veel mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek en voortgang van kennisvermeerdering op dit terrein. Verwezen wordt naar het inzetten van restembryo's na IVF en het volwassen stamcelonderzoek. Ook wordt gewezen op het afgenomen maatschappelijk draagvlak.

Deze wet, de totstandkoming ervan en de wijziging, is een «klein medisch-ethisch mijnenveld». De «knip» wordt gemaakt bij het *speciaal tot stand*

brengen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek. Gebruik van overgebleven embryo's uit IVF behandeling en onder toestemming van de vader en moeder is wel toegestaan. In het eerste geval zou getornd worden aan het respect voor menselijk leven, in het tweede geval niet omdat deze embryo's anders teloor zouden gaan (ze waren er al in het kader van IVF). Deze redenering is te volgen, maar er valt natuurlijk ook wat op af te dingen. Een en ander hangt af van wat onder «menselijke waardigheid» precies wordt verstaan. Sommigen vinden het gebruiken van restembryo's ook al veel te ver gaan en anderen zien het verschil niet tussen het gebruik van restembryo's en het tot stand brengen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek. In ethische zin is op dit terrein onvoldoende consensus.

De beoordeling van de wetenschappelijke vooruitgang is evenmin eenduidig. Daar waar de regering zegt dat er te weinig voortgang is geboekt, denken de deskundigen daar heel anders over. Dit blijkt uit brieven, evaluatieonderzoek en expertmeetings. In verschillende toonaarden wordt gesteld dat het moratorium een belangrijke belemmering is voor de voortgang van het wetenschappelijk onderzoek. In Europa is de terughoudendheid in de wetgeving geringer geworden.

Tegen deze achtergrond willen de leden van de PvdA-fractie een aantal vragen naar voren brengen. Deze hebben betrekking op a) de systematiek van de wet b) de argumenten die zijn ingebracht ter onderbouwing van voortzetting van het moratorium en c) het Europese perspectief.

De leden van de **SP**-fractie memoreren dat bij het ontwerp van de Embryowet in 2002 is voorzien in de mogelijkheid om embryo's tot stand te brengen voor andere doeleinden dan zwangerschappen. Hiertoe zijn toen in de wet diverse voorwaarden gesteld. Ook werd destijds de mogelijkheid geschapen om op termijn onderzoek te doen met stamcellen afkomstig uit speciaal voor onderzoek tot stand gebrachte embryo's. Vooralsnog werd besloten tot een moratorium voor de duur van vijf jaar in afwachting van de stand van zaken in de wetenschap en de noodzaak tot toepassing van techniek en kennis op dit gebied.

Het voorliggende wetsvoorstel houdt onder andere in dat de bestaande mogelijkheid naar onderzoek gebruikmakend van (volwassen) lichaamsstamcellen en het gebruik van «overtollige» embryo's *in vitro* afkomstig van een vrouw en partner met een voltooide kinderwens mogelijk blijft; dit laatste heeft de waardering van de leden van deze fractie. Echter, het (toegepast en fundamenteel) onderzoek naar de ontwikkeling van menselijke embryo's *in vitro* welke afkomstig zijn van een vrouw met een onbekende of onvoltooide kinderwens en welke speciaal voor dit ontwikkelingsonderzoek met instemming van betrokkenen tot stand zijn gekomen, blijft vallen onder het bestaande moratorium, hetgeen de Embryowetswijziging beoogt te continueren.

De leden van de fractie van **GroenLinks** hebben eveneens kennisgenomen van het wetsvoorstel. De belangrijke vraag die in het voorstel van wijziging van de wet ten grondslag ligt, is de morele vraag in hoeverre embryo's anders dan voor zwangerschappen i.c. wetenschappelijk onderzoek verantwoord is. Daarnaast wordt het voorstel van wijziging van de wet toegelicht met het meer pragmatische argument dat de wetenschappelijke resultaten van het onderzoek minder hoog zijn dan aanvankelijk verwacht. Bovendien wordt beargumenteerd dat voor onderzoek in Nederland voldoende «restembryo's» overblijven na ivf-behandeling. Het voorliggende voorstel geeft de leden van de fractie van GroenLinks aanleiding tot de onderstaande vragen.

De afweging van het kabinet berust op verschillende «soorten» argumenten. Kan dit worden toegelicht? Wat is nu eigenlijk doorslaggevend, het gebrek aan respect voor het menselijk leven indien embryo's voor een ander doel dan zwangerschap tot stand worden gebracht, het feit dat de wetenschappelijke resultaten zijn tegengevallen of het voldoende aantal «restembryo's» dat overblijft na een ivf-behandeling?

Met belangstelling hebben de leden van de fracties van de **SGP** en **ChristenUnie** kennisgenomen van het onderhavige wetsvoorstel. Het speciaal tot stand brengen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek gaat de meeste leden gelukkig nog een stap te ver. Voor veel mensen is het speciaal genereren van embryo's, met als enig doel wetenschappelijk onderzoek, een ingrijpende aantasting van het respect voor menselijk leven. Naar de overtuiging van deze leden komt het menselijk embryo volledige beschermwaardigheid toe. Menselijk leven behoort naar hun overtuiging vanaf het prilste begin beschermd te worden. Embryo's vernietigen in het kader van wetenschappelijk onderzoek past daarom niet in hun visie op het menselijk leven.

De leden van deze fracties zijn dan ook van mening dat het wetsvoorstel een goed voorstel is, omdat het voorstel het verbod uit de wet van 2002 handhaaft. De Embryowet voorziet in de mogelijkheid om embryo's tot stand te brengen voor andere doeleinden dan zwangerschappen. Wel zijn in de wet voorwaarden gesteld maar ook waarborgen en ethische normen gegeven. De mogelijkheid is destijds geschapen om op termijn embryo's te gebruiken om stamcel onderzoek mogelijk te maken. Besloten werd tot een moratorium voor de duur van maximaal vijf jaar. De leden van de fracties van SGP en ChristenUnie hebben er dan ook waardering voor dat de regering het verbod wil handhaven om een embryo speciaal tot stand te brengen, of zulke embryo's te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek, en andere doeleinden dan het tot stand brengen van een zwangerschap. Wel hebben ook deze leden enkele vragen.

De Embryowet vinden de leden van de fracties van de SGP en ChristenUnie in wetstechnische zin een vreemde constructie. Een wettelijk verbod is naar hun mening toch permanent totdat er via een wetwijziging wordt beslist dat om bepaalde redenen een andere keuze noodzakelijk is. Waarom heeft het kabinet voor de voortzetting van deze uitzonderlijke vorm van wetgeving gekozen? Het zou naar hun overtuiging meer voor de hand liggen om te kiezen voor een normale procedure van wetwijziging.

De leden van deze fracties constateren dat de termijn van vijf jaar intussen is overschreden. Wat heeft deze overschrijding van de in artikel 33 lid 2 bedoelde termijn voor gevolgen voor het moratorium? Wat kan de regering doen tegen instellingen die in de tijd tussen 1 september en de wetwijziging toch besluiten embryo's met dit doel tot stand te brengen?

De leden van de fractie van **D66** hebben met gevoelens van teleurstelling kennisgenomen van de wijziging van de Embryowet. Deze leden zijn van mening dat in dit uit het coalitieakkoord voortvloeiende en daarmee voornamelijk door politieke motieven ingegeven, voorstel een goede afweging tussen morele en wetenschappelijke aspecten ontbreekt. Het dogmatische onderscheid tussen onderzoek met zogeheten «rest-embryo's» en onderzoek met daarvoor tot stand gebrachte embryo's is, naar het oordeel van deze leden, te instrumenteel. Zij hebben in dat licht behoefte aan het stellen van enige vragen.

II. INHOUD WETSVOORSTEL

1. Systematiek van de wet

De wet zelf

De leden van de **PvdA**-fractie merken op dat in dit wijzigingsvoorstel de termijn wordt opgeheven. Gesteld wordt dat als wetenschappelijk onderzoek daartoe aanleiding geeft, het verbod wordt opgeheven. Op welke wijze wordt gevolgd en bijgehouden welke wetenschappelijke ontwikkelingen zich voordoen? En op welke wijze zal de beoordeling van de voortgang plaatsvinden? Immers, reeds nu al blijkt dat er geen consensus is over de effectiviteit van deze methode.

Als een opheffing van het moratorium wordt overwogen, biedt de huidige wet dan voldoende garanties voor een zorgvuldige afweging? Welke zijn dat dan precies?

Samenhang met aanpalende wetgeving

Uit onderzoek blijkt dat de snelle ontwikkeling van aanpalende wet- en regelgeving, waarbij de te onderscheiden wetten telkens vanuit een ander gezichtspunt worden opgesteld, leidt tot verschillen in benadering die niet altijd terug te voeren zijn naar de wet zelf. Op welke wijze is bij deze wetswijziging rekening gehouden met aanpalende wet- en regelgeving, zo vragen deze leden.

2. Verlenging moratorium

De leden van de **VVD**-fractie wijzen erop dat centraal in dit wetsvoorstel staat de kwestie van de verlenging van het moratorium op het kweken van embryo's speciaal voor (fundamenteel) wetenschappelijk onderzoek. In het debat hierover (en met name ook in de MvT) stellen de bewindslieden dat er in het veld geen behoefte is aan speciaal voor wetenschappelijk onderzoek gekweekte embryo's. Ook aan de bijzondere methode om via een celkerntransplantatie een embryo tot stand te brengen, ten einde daar stamcellijnen uit te kweken, is geen directe behoefte, nu, aldus de staatssecretaris, dit nog nergens ter wereld is gelukt. Het kabinet baseert zich dus op de stand van wetenschap enerzijds, en de daardoor ontbrekende noodzaak om embryo's te kweken anderzijds, om de vijf jaar geleden gekozen weg van een moratorium voort te zetten. De leden van de VVD-fractie vinden dit op zich valide redenen, maar stellen toch de vraag waarom volgens de staatssecretaris dan bij de evaluatie van de Embryo-wet gepleit is voor opheffing van het moratorium. Ook willen deze leden graag weten waarom de wetenschappers die het tegendeel beweren van hetgeen de staatssecretaris naar voren brengt – en die juist wel een opheffing wensen en die zelfs noodzakelijk achten voor voortgang van de wetenschap – geen gelijk hebben. Het gaat hier immers om feiten, waarnaar een empirisch onderzoek mogelijk is. Het is wel of niet mogelijk om via celkerntransplantatie embryo's te genereren. Er is wetenschappelijk wel of geen behoefte aan. Hierover moet toch duidelijkheid te verkrijgen zijn.

De leden van de **SP**-fractie merken op dat het in 2002 ingevoerde moratorium het onderzoek in Nederland naar de normale fysiologie en ook naar de pathologie van de ontwikkelingsstadia van de humane eicel, de zygote (bevruchte eicel) en tenminste de morula ter verrijking van de kennis, van techniek en dientengevolge de diagnostiek en de behandeling van ziekten heeft geblokkeerd; zoals blijkt uit de reacties van deskundigen zowel tijdens het ronde tafelgesprek in de Tweede Kamer als in schriftelijke reacties. Bij aanvaarding van de Embryowetswijziging zal het moratorium

dit blijven blokkeren. Hetzelfde geldt voor vernieuwingen op het gebied van voortplantingsgeneeskunde.

Door de bestaande wet en door de Embryowetwijziging wordt volgens de leden van de fractie van de SP bovendien het vertrouwen bij onderzoekers in Nederland ten aanzien van de (onderlinge) toetsing op het gebied van moraal en ethiek in het onderzoek geschaad. De beperkingen voortvloeiend uit de wettelijke definiëring van het «embryo» en de reikwijdte van de bestaande wet hebben het verloskundig onderzoek al blijvend nadelig beïnvloed; dit zal door de voorgenomen Embryowetwijziging dus voortduren. Immers, het onderzoek van het foetus is volgens de Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek (CCMO) gegeven de interpretatie van de huidige Embryowet in vele gevallen niet mogelijk gebleken. Gaarne ontvangen zij op bovengemelde onderwerpen en visies een reactie.

3. Instrumenteel gebruik speciaal voor onderzoek te kweken embryo's

Veel lastiger is de kwestie van de (on)aanvaardbaarheid van een zuiver instrumenteel gebruik van speciaal voor onderzoek te kweken embryo's. Inderdaad is een klassiek, in onze westerse cultuur breed gesteund principe, dat mensen nooit zuiver instrumenteel gebruikt mogen worden maar een intrinsieke waarde hebben, en alleen zelf doel, dus geen middel mogen zijn. De leden van de **VVD**-fractie stemmen volmondig in met dit principe. Respect voor mensen is een kernleerstuk van het liberalisme. Alleen moet wel de vraag gesteld worden of een zeer jong embryo als mens kan worden bestempeld. Een potentieel mens is het wel, maar is het ook een mens? De potentialiteit van een mens dan wel een dier, is een lastige kwestie. Heeft een jong embryo dezelfde rechten als mensen? Het is voor de leden van deze fractie voorlopig nog een vraag, waarbij zij twijfelen over het juiste antwoord. Het kabinet twijfelt niet: het kabinet vindt instrumenteel gebruik van een embryo moreel onaanvaardbaar, omdat dit een tornen aan het respect voor het menselijk leven betekent. Hoe dan ook zal een debat moeten worden aangegaan over de definitie van menselijk leven. Kan de staatssecretaris daar een begin mee maken? Wat is volgens haar de definitie van menselijk leven?

De leden van de **SP**-fractie vragen of er zo'n verschil in status is van een embryo dat speciaal tot stand is gebracht ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek en een restembryo waarvan je van tevoren weet dat er enkele nooit tot menselijk leven zullen uitgroeien. Met andere woorden hoe relevant is de oorsprong van een embryo voor zijn status? Rechtvaardigt dit morele verschil het verbieden van onderzoek dat niet met restembryo's kan worden uitgevoerd en waarvan het belang voor de gezondheid van mensen boven iedere twijfel is verheven?

De leden van de fractie van **GroenLinks** vragen de regering toe te lichten op grond van welke morele overweging een onderscheid gemaakt wordt tussen «restembryo's» en niet met het oog op zwangerschap tot stand gebrachte embryo's. Hoe verhoudt het morele uitgangspunt dat met het tot stand brengen van embryo's anders dan voor zwangerschap getornd wordt aan het respect voor het menselijk leven, zich met het gegeven dat Nederlandse onderzoekers dergelijk onderzoek eventueel wel in het buitenland mogen uitvoeren, mits men zich houdt aan de daar geldende regelgeving? Kan het kabinet dit toelichten?

Welke criteria hanteert het kabinet om de mate van succes van wetenschappelijk onderzoek in dit kader te meten? Kan het kabinet meedelen

welke concrete voorstellen voor onderzoek na toetsing door de daarvoor verantwoordelijke commissie(s) niet zijn uitgevoerd, zo vragen deze leden.

NRC Handelsblad van 27 augustus jongstleden meldde op de voorpagina een doorbraak in het stamcellenonderzoek. In het desbetreffende artikel komen enkele baanbrekende voorbeelden van wetenschappelijke vooruitgang aan bod. Zo hebben onderzoekers van de University of Washington blijkens het vakblad *Nature Biotechnology* aangetoond dat de beschadigingen die ontstaan aan het hart na een hartaanval aanzienlijk teniet gedaan kunnen worden. Onderzoek bij ratten toonde aan, dat door het inbrengen van uit embryonale stamcellen verkregen hartspiercellen en het tegelijkertijd toedienen van een «eiwitcocktail», alle ratten die deze cellen kregen in leven bleven tegenover slechts 18 procent met de conventionele methoden. Graag zouden de leden van de fractie van **D66** vernemen hoe de staatssecretaris oordeelt over deze ontwikkelingen in het licht van dit wetsvoorstel.

4. Beoordeling van argumenten

Begripsbepaling

Graag willen de leden van de **PvdA**-fractie een nadere uiteenzetting ontvangen over het gebruik in de wet van het criterium «menselijke waardigheid». In de toelichting wordt gesteld dat respect voor het menselijk leven wel geschaad wordt bij het tot stand brengen van embryo's, terwijl dat bij het gebruik van restembryo's niet het geval zou zijn. Wat is precies het verschil?

Er is, zo blijkt uit evaluatieonderzoek¹, gelet op de wettelijke definitie van het begrip «embryo» onzekerheid over de inhoud van dat begrip. Is de wet wel van toepassing op niet levensvatbare embryo's? Is de definitie mogelijk te veel omvattend omdat zij een enkele lichaamscel waarvan met geavanceerde technologie een embryo kan worden gemaakt, niet uitsluit? De wet dient een beschermingsdoel. Wat is nu precies datgene wat de wetgever met deze wet en met deze wetswijziging wil beschermen? In het verlengde van het bovenstaande vragen deze leden: Hoe beoordeelt de staatssecretaris de morele en juridische status en de beschermwaardigheid van niet-levensvatbare embryo's?

Bij de parlementaire behandeling in de Tweede Kamer heeft de staatssecretaris gesproken over «diverse voorwaarden», «waarborgen» en «ethische normen», zo vervolgen de leden van de **SP**-fractie. Daarnaast zijn termen gebruikt als «stand van de wetenschap» en zouden er cijfers bestaan over relevant «bestaand maatschappelijk draagvlak» ten aanzien van deze materie. Voorts zijn er belangrijke begrippen gebruikt als absolute en relatieve (toenemende) «beschermwaardigheid» van het «embryo in baarmoeder» en het «embryo *in vitro*». Daarenboven worden «overgebleven» embryo's *in vitro* afkomstig van een vrouw met een voltooide kinderwens anders beschermwaardig beoordeeld dan dezelfde welke afkomstig zijn van een vrouw en partner met een onbekende of onvoltooide kinderwens. Al deze begrippen werden en kunnen sterk subjectief gehanteerd worden. Voor de wetshandhaving en een gebalanceerde en gewogen ethische normstelling ook voor de maatschappelijke discussie over normen en waarden is het naar de mening van de leden van de fractie van de SP van groot belang dat de staatssecretaris voorgaat in het definiëren van deze belangrijke begrippen op een inzichtelijke en objectieve wijze; belangrijk immers voor goede perceptie en besluitvorming. Gaarne ontvangen deze leden een reactie.

---

¹ Evaluatie Embryowet. Den Haag, ZonMw 2006.

Maatschappelijk draagvlak

Gesteld wordt dat het maatschappelijk draagvlak is afgenomen. De leden van de PvdA-fractie zouden graag nadere toelichting willen hebben op deze stelling. Waar blijkt dat uit? Kan de staatssecretaris een overzicht geven van de ethische afwegingen die een rol hebben gespeeld bij de hier voorgestelde wijzigingen? Maatschappelijk draagvlak is een continu proces waar steeds aan gewerkt moet worden. Welke maatregelen wil de staatssecretaris treffen om juist bij deze wet de voorlichting te versterken? Kan de staatssecretaris in dit verband uiteenzetten hoe zij aankijkt tegen de mogelijkheden om het maatschappelijk debat op dit terrein te intensiveren, opdat keuzes worden gemaakt die ook door de samenleving worden gedragen?

Beoordeling wetenschappelijk onderzoek

In de wet is geen eenduidige definitie van wetenschappelijk onderzoek opgenomen. De vraag van de leden van de **PvdA**-fractie is welke handelingen wel en niet tot dat begrip kunnen worden gerekend.

In de argumentatie voor behoud van het moratorium wordt gesteld dat het wetenschappelijk onderzoek minder ver is gevorderd dan aanvankelijk werd gedacht. Uit de onderzoeksbevindingen die zijn gebruikt bij de evaluatie van de wet, gesprekken met deskundigen, blijkt echter dat het verbod nu al belemmeringen opwerpt voor de voortgang van verschillende onderzoeksrichtingen, in het bijzonder onderzoek in de voortplantingsgeneeskunde. Graag wensen deze leden een nadere toelichting te krijgen op en onderbouwing van de stelling dat er nog onvoldoende vooruitgang is geboekt.

Gesteld wordt dat er via volwassen stamcelonderzoek en onderzoek met restembryo's voldoende mogelijkheden zijn voor wetenschappelijk onderzoek. Waarop is deze stellingname gebaseerd? Kleven aan het volwassen stamcelonderzoek niet evenzeer bezwaren van medisch-ethische aard?

Het is de leden van de fractie van **D66** opgevallen dat in het Evaluatierapport van de Embryowet van januari 2006 is vastgesteld dat de wet onvoldoende is toegesneden op de wetenschappelijke ontwikkelingen en belemmerend werkt op de voortgang van onderzoek op het gebied van ernstige (erfelijke) ziekten en de voortplantingskunde. Het gaat in dat verband niet alleen om het ontstaan van embryo's via kerntransplantatie, maar ook om technieken voor het invriezen en het in vitro tot rijping brengen van eicellen. Om deze voor vrouwen minder belastende en met minder risico's omgeven methode veilig en verantwoord te kunnen toepassen is meer onderzoek nodig, waarvoor bij IVF overblijvende restembryo's niet geschikt zijn. Graag vragen deze leden de staatssecretaris nog eens meer precies uiteen te zetten waarom dit onderzoek niet belangrijk genoeg is om het huidige wettelijke verbod op de totstandbrenging van embryo's ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek niet op te heffen.

Gezondheidsraad

In de behandeling van de wet in de Tweede Kamer is door het Kamerlid A. Kant aangedrongen op een advies van de Gezondheidsraad. Het antwoord van de staatssecretaris was dat een dergelijk advies op dit moment niet nodig is. De leden van de **PvdA**-fractie zouden een nadere toelichting op dit standpunt wenselijk vinden. Zou het niet juist nu er zoveel verschillende opvattingen zijn over de merites van het werken met embryo's en er

maatschappelijk gesproken een aantal heikle ethische kwesties in het geding zijn bij deze wet en bij de voorgestelde wijziging, nuttig zijn?

De staatssecretaris antwoordde in de Tweede Kamer op 27 juni jongstleden geen nieuw advies wenselijk te vinden van de Gezondheidsraad, terwijl het laatste rapport in 2001 is uitgebracht. Intussen hebben de nodige wetenschappelijke ontwikkelingen plaatsgevonden omtrent het stamcelonderzoek, zoals de verbeteringen binnen het onderzoek naar de ziekte ALS en het Syndroom van Down, alsmede vorderingen in het onderzoek naar Multiple Sclerose (MS). De leden van de **D66**-fractie ontvangen in het licht van deze ontwikkelingen graag een nadere toelichting.

5. Specifieke problemen

Naast de gemelde problemen zien de leden van de fractie van de **SP** nog specifieke problemen ten aanzien van de wetswijziging en de wetsbepalingen in de Embryowet, waardoor zij de volgende vragen menen te moeten stellen.

- Ziet het kabinet het als een dilemma dat het continueren van het moratorium bepaald onderzoek op het gebied van kwaliteitsverbetering van IVF-technieken remt, met name onderzoek dat zou kunnen leiden tot een vermindering van restembryo's en een verminderde belasting van de vrouw?
- Erkent de staatssecretaris dat het toestaan van celkerntransplantatie het wetenschappelijk onderzoek naar genetische ziekten een impuls kan geven? Met behulp van celkerntransplantatie kunnen immers unieke weefsels ontstaan die toegankelijk zijn voor de ontwikkeling en het testen van nieuwe geneesmiddelen ter behandeling van deze aandoeningen; bijvoorbeeld als het gaat om het centrale zenuwstelsel.
- Is de morele afweging voor wat betreft het tot stand brengen van een transplantatie van een kern van een lichaamscel in een lege eicel ofwel een potentieel menselijke kloon niet een geheel andere dan het tot stand brengen van een menselijk embryo ofwel potentieel menselijk leven? Met andere woorden is het therapeutisch klonen waarvan het nooit de bedoeling kan zijn over te gaan tot implantatie en dus geen potentieel menselijk leven is, in principe aanvaardbaar?
- Erkent het kabinet dat met de techniek van klonen belangrijke vooruitgang is geboekt, bijvoorbeeld door het gebruik van restembryo's (polyspermie embryo's) in plaats van eicellen?
- Welke nieuwe ethische barrière wordt geïntroduceerd door het toestaan van celkerntransplantatie indien zich dit beperkt tot het gebruik van restembryo's, zoals dat ook nu onder de huidige wet al is toegestaan?
- Erkent het kabinet dat door het toestaan van celkerntransplantatie veelbelovend onderzoek waarvoor geen alternatieven zijn, mogelijk zal worden?
- Erkent het kabinet dat de huidige definities in de embryowet ontoereikend zijn, zo is het bijvoorbeeld toegestaan een menselijke kern in een dierlijke eicel te brengen, immers deze zijn niet levensvatbaar en vallen dus niet onder de Embryowet? Graag ontvangen deze leden een reactie hierop. Is het redelijk te verwachten dat er steeds meer alternatieven komen die niet onder de Embryowet vallen?
- Valt het aan te nemen dat vanwege de in het coalitieakkoord overeengekomen wetswijziging betreffende de Embryowet het nauwelijks tot de mogelijkheden behoort dat in deze kabinetsperiode de beperkingen in het fundamenteel en toegepast (diagnostiek en behandeling) onderzoek zullen worden opgeheven of verlicht, ongeacht de huidige en toekomstige stand van de wetenschap in andere landen?
- Bestaat de mogelijkheid dat wanneer het onderzoek op dit gebied – en

dat zal dan buiten Nederland, al dan niet door Nederlandse onderzoekers, dienen plaats te vinden – resultaten oplevert, tijdens deze kabinetsperiode een dergelijk koninklijk besluit wordt ingediend, waarbij het parlement wordt betrokken?¹

- In het geval dat een Nederlandse onderzoeker dit onderzoek bijvoorbeeld ter afronding van een dissertatie moet uitvoeren in een buitenlandse faciliteit verkrijgt deze onderzoeker dan niet alleen toestemming maar ook vanwege de meerkosten een financiële compensatie?
- Welke instantie of raad wordt door de staatssecretaris gevraagd, of geacht ongevraagd het initiatief te nemen, haar te adviseren over de progressie in de kennisvergaring op dit gebied zodat deze kennis wordt toegepast en derhalve een koninklijk besluit met succes bij het parlement wordt voorgehangen, zodat Nederland de opgelopen achterstand zo snel mogelijk inhaalt, met name ten gunste van de Nederlandse patiënt?
- De bestaande Embryowet is zoals reeds eerder gezegd mede vanwege de definiëring van het begrip «embryo» anders dan in wetenschappelijke betekenis ook van toepassing op de latere stadia van ontwikkeling en groei, dus ook in het derde en laatste trimester van de zwangerschap. Is het juist en naar de letter van de Embryowet dat de CCMO (niet invasief) onderzoek in deze latere stadia toetst aan de embryowet? Uiteraard heeft dit consequenties voor het wetenschappelijk verloskundig onderzoek. Gaarne vernemen de leden van de SP-fractie van de staatssecretaris de gevolgen voor dit onderzoek en dus voor de kennisvermeerdering op dit gebied bij continuering van het moratorium door de Embryowetswijziging zoals voorgesteld.

III. EUROPA EN INTERNATIONALE CONTEXT

Nederland neemt in vergelijking met andere landen een aparte positie in, zo merken de leden van de **PvdA**-fractie op. Het onderzoek dat onder de werking van de embryowet valt heeft een sterk internationaal karakter. Er is veel internationale uitwisseling van materiaal, kennis en wetenschappers. De vraag is of er dit terrein een uitzonderingspositie met nationale normen nog wel mogelijk is.

Aansluitend vragen de leden van de **SP**-fractie of het aannemelijk is dat – nu de techniek wat betreft het invriezen van onbevuchte eicellen en het rijpen van eicellen na bevruchting buiten het lichaam zo ver is gevorderd dat er internationaal meer dan 400 kinderen volgens deze procedures zijn geboren – Nederland niet achterblijft en in de praktijk ook deze procedures zal toepassen, zoals ook al het geval was in het St Elisabeth Ziekenhuis te Tilburg? Zo ja, is het dan niet beter de praktijk voor te zijn en toe te staan dat deze techniek eerst wordt uitgeprobeerd door het tot stand brengen van embryo's om uit te zoeken of deze technieken goed en zonder schade voldoen?

Een punt van aandacht is naar de mening van de leden van de **D66**-fractie de internationale context van deze wet. In onder andere de Verenigde Staten is onlangs onderzoek verricht met embryo's, onder meer met betrekking tot IVF. Deze leden vragen zich af hoe moet worden voorkomen dat Nederland een achterstandspositie krijgt met betrekking tot onderzoek aangaande embryo's en stamcelonderzoek als het onderhavige verbod niet wordt opgeheven, en hierdoor achterop zou kunnen raken bij baanbrekend onderzoek, het genereren van onderzoeksgelden en het aantrekken van bekwame onderzoekers voor onze universiteiten.

---

¹ Zie ter toelichting
<http://mbbnet.umn.edu/scmap.html>

IV. DIVERSEN

Tot besluit vragen de leden van de fracties van **SGP** en **ChristenUnie** wat de stand van zaken is rond de toezeggingen van de staatssecretaris aan de Tweede Kamer rond de alternatieven.

De voorzitter van de commissie,
Slagter-Roukema

De griffier van de commissie,
Janssen